

Kovács Tibor

A MEZŐKOMÁROMI ÉS TISZAFÜREDI NYÉLTARÉJOS BRONZCSÁKÁNYOK

Az elmúlt két évtizedben megjelent, a Kárpát-medence bronzleleteit összefoglalóan értékelő nagyobb lélegzetű feldolgozások (BERNJAKOVIĆ 1960; JÓSA—KEMENCZEI 1963—64; MOZSOLICS 1967; BRUNN 1968; NOVOTNÁ 1970a; MOZSOLICS 1973; PETRESCU—DÎMBOVIȚA 1977), továbbá a bronzkor egyes szakaszaival foglalkozó monográfiák (KALICZ 1968; HÄNSEL 1968; PATEK 1968; VINSKI—GASPARINI 1973; BÓNA 1975; BÄDER 1978), és nem utolsósorban a Prähistorische Bronzefunde-sorozat területünket érintő kötetei nem csupán a bronzkori fémművesség egészének vizsgálatához biztosítanak a korábbinál jobb feltételeket, hanem kedvező lehetőséget kínálnak a részproblémák tisztázásához is. Ebben az összefüggésben némileg megváltozott az egyedi tárgyak, szórvány leletek közreadásának módja is. Nevezetesen: bármely fémtípusra érvényesíthetően, a többé-kevésbé stabilizált kronológiai rendszerek, a nagyobb területet átfogó típuselemzések bizonyos értelemben leegyszerűsítik egy-egy tárgy vagy leletcsoport publikálását. Felmentik a szerzőt a források és analógiák teljességre törekvő számbavételétől, ugyanakkor tágabb tér nyílik a részelemzések elvégzésére. Azaz, a bronzkori fémművesség kutatottságának a korábbinál feltétlen magasabb szintje majdhogynem megköveteli az újabb leletek mielőbbi közreadását, hiszen ezek vagy egyszerű kiegészítői, kedvező esetben megerősítői vagy korrigáló tényezői lehetnek a nagyobb összefüggések vizsgálata nyomán formálódott ismereteknek. Ezt a differenciált lehetőséget látszik igazolni az alább közreadott néhány új bronzlelet rövid értékelése is.¹

MEZŐKOMÁROM-PUSZTASZENTMIHÁLYFA²

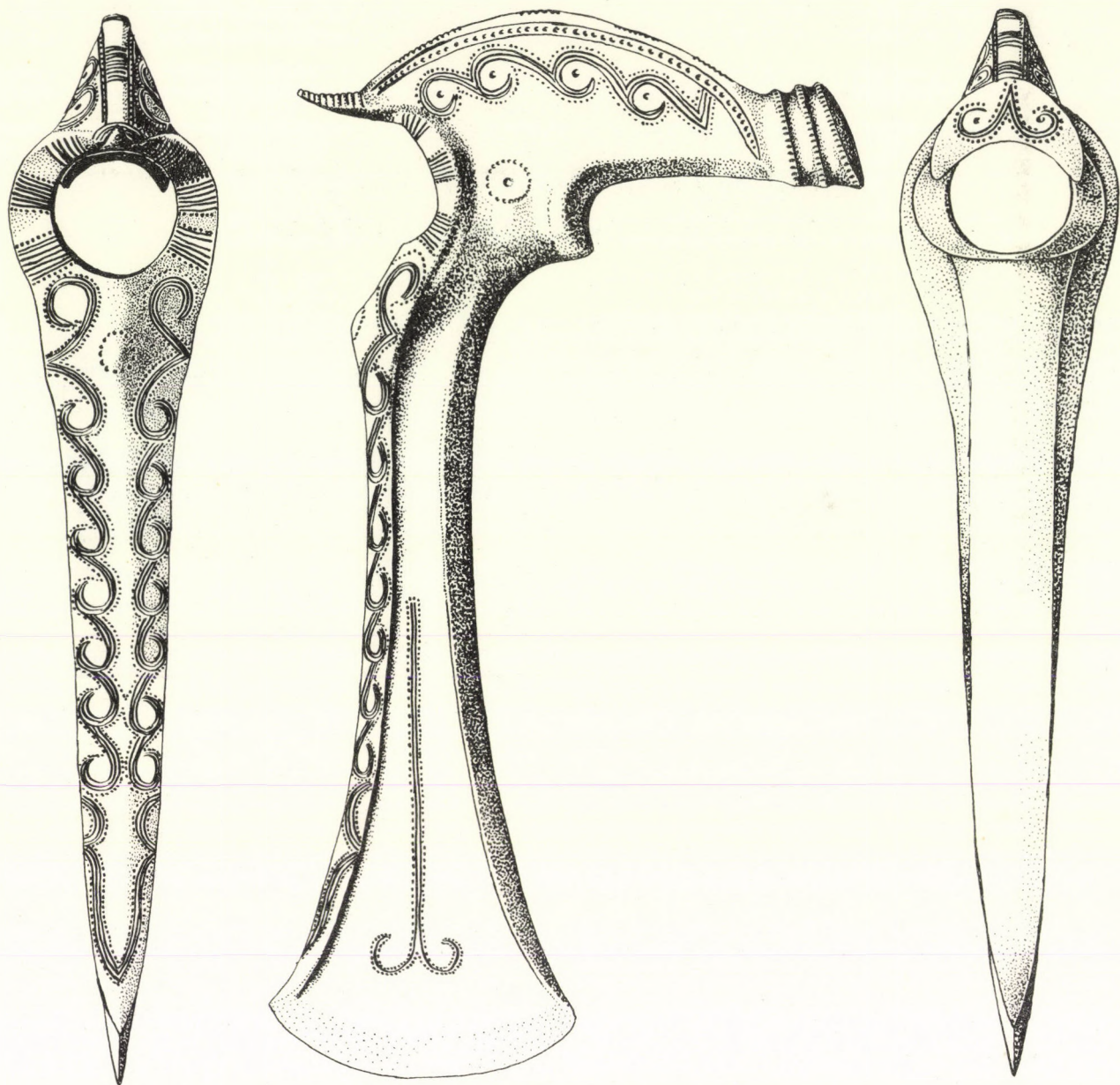
Nyéltaréjos bronz csákány. Hosszú, középtűt elkeskenyedő penge része szögben törő ívvel csatlakozik a nyakhoz, míg élénél legyezőszerűen kiszélesedik. Az alul és felül tagolt peremű nyéllyuk taréjszerűen megnyújtott felső része barázdált csúcsban végződik, alul három bordával tagoltan kiszélesedik. A tökéletesen megmunkált fegyver felületét — az alsó rész kivételével — vésett vonalkötegekből és pontokból alkotott minta kombinációk díszítik: „futóspirál” motívumok, pontkörök, vonalakkal övezett rovátkolás sorok, pontsorokkal határolt vonalkötegek. Ép. H: 18,2 cm. Magyar Nemzeti Múzeum, ltsz.: 74.5.1. (1. kép).

TISZAFÜRED-MAJOROSHALOM³

B 75. sír. Jobb oldalon fekvő, enyhén zsugorított váz. A bronz fegyverek és munkaeszközök a felhúzott karok, ill. a koponya előtt, az edények a lábakon és előttük feküdtek.

Mellékletek: 1. *Nyéltaréjos csákány.* Pengéje az enyhén ívelt élnél kiszélesedik, nyakfelőli része keskeny. A nyéllyuk alsó és felső pereme bordaszerűen megvastagított. A nyéltaréj alul gombaszerűen képzett. A fegyver technikai kidolgozása gyenge minőségű. A díszítetlen csákány — eredetileg repedt volt — a restaurálás során a nyéllyuknál kettétört. H: 12 cm (2. kép 1). 2. *Kettős bronz véső.* Szára mindkét oldalon ívelt. Felülete hiányos. H: 20,5 cm (2. kép 2). 3. *Bronz tör.* Markolatát a lekerekített vállrészhez eredetileg öt nitszeg erősítette; középbordás, erősen hiányos. H: 27 cm (2. kép 3). 4. *Peremes véső.* Felül és a perem részeken hiányos. H: 11,8 cm. 5. *Tű töredékei.* A váz különböző részein kerültek elő. Egy, vagy több, megállapíthatatlan típusú tű darabjai (2. kép 5, 7—8). 6. *Bronz véső.* Erősen töredékes. H: kb. 10 cm (2. kép 6). 7. *Füles bögre.* Öblét három árktolt bütyök és függőleges árktolás díszíti. Szürke. M: 7,3 cm (2. kép 9). 8. *Fületes csupor.* Díszítetlen. Szürkésbarna. M: 17 cm (2. kép 10). 9. *Füles bögre.* Díszítetlen. Szürkésbarna. M: 8,6 cm (2. kép 11). 10. *Talpaspas korszó.* Öblét körülárktolt bütykök és árktolt „félspirál” motívum, talpgyűrűjét rovátkolt sorok és „kettőslyukú” áttörések díszítik. Szürke. M: 14,8 cm (2. kép 12). *B 115. sír.* A temető leggazdagabb férfi sírja. A D—É 172° irányítású, lekerekített sarkú sírgödörben jobb oldán fekvő, közepesen zsugorított váz koponyája előtt bronz peremes véső, jobb karja előtt, szorosan egymás mellett, két bronz csákány, míg a bordákon egy három nitszeges bronz tör, egy töredékes bronz tű és egy fenőkö, végül az alsó lábszárak mellett két bronz véső, továbbá bronz tűk töredékei feküdtek. A sír kerámia mellékletei (behúzott peremű tál, füles bögrek, kihajló peremű csupor) a koponya mögött, ill. az alsó lábszárak mellett kerültek felszínre.⁴ — *Nyéltaréjos bronz csákány.* Pengéje a kiszélesedő végén ívelt, a nyakrészénél elkeskenyedő. A nyéllyuk alsó és felső pereme bordaszerűen megvastagított. A nyéltaréj alsó vége gombaszerűen kiszélesedik. Pengéjét felül, nyakrészét két oldalán, vésett, ún. futóspirál motívum díszíti. Rendkívül rossz megtartású, felülete erősen korrodált. H: 16 cm (3. kép 1). *B 128. sír.* A feldúlt temetkezés néhány, helyén maradt csontja zsugorított helyzetű vázra utal, amelynek karcsontjain feküdt az alább bemutatott csákány. A sír földjében egy behúzott peremű tál és egy korszó (?) töredékei kerültek elő. — *Nyéltaréjos bronz csákány.* Éle alig ívelt, pengéje a nyaknál elkeskenyedő, nyéltaréjának alsó vége enyhén megvastagított. Ép. H: 14,5 cm (3. kép 2).

A mezopotámiai eredetre visszavezethető réz- és bronzbaltákból (KŐSZEGI 1957, 48—50; VULPE 1970, 10—11) kifejlődő csákányok az i. e. 2. évez-

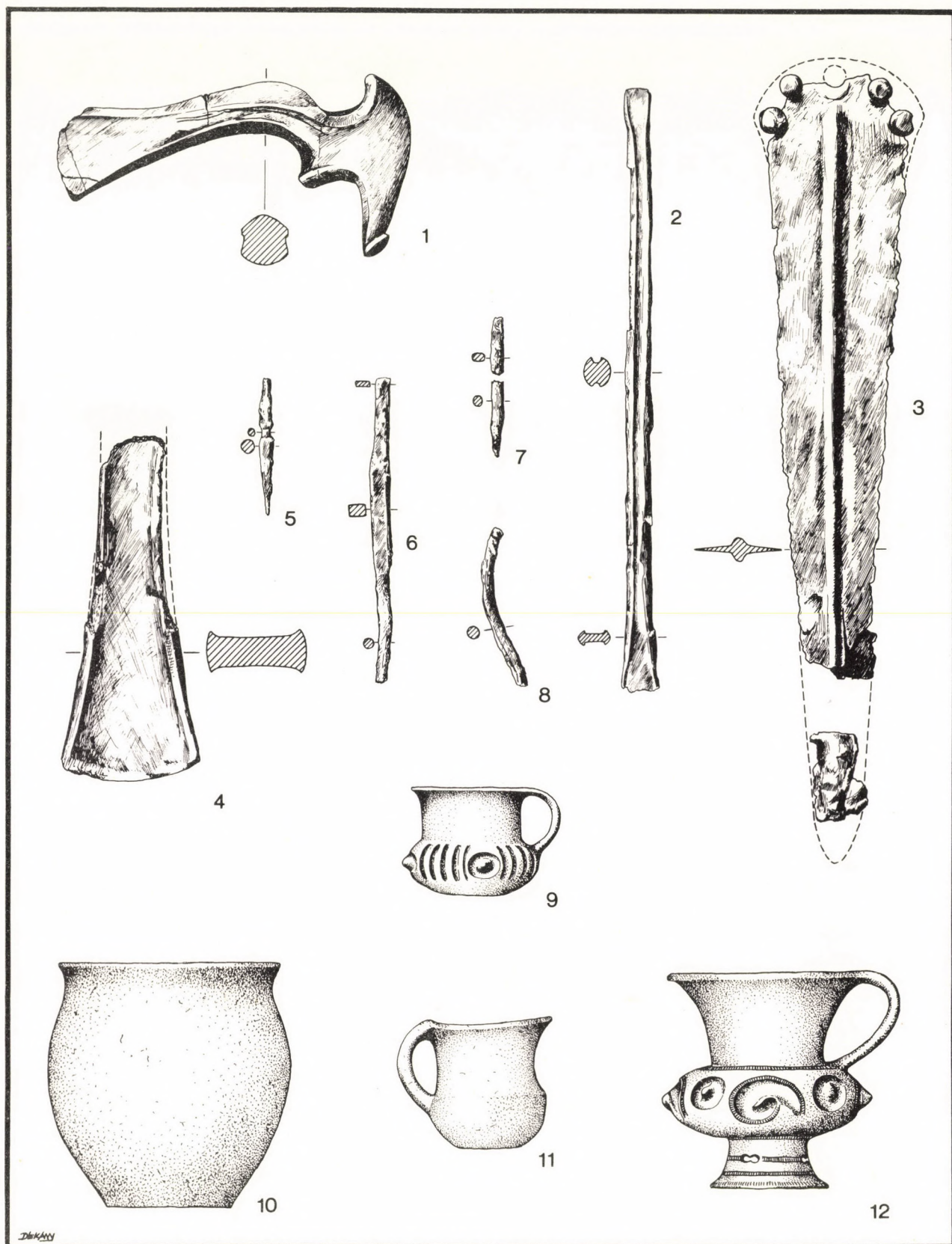

1. kép Mezőkomárom—Pusztaszentmihályfa

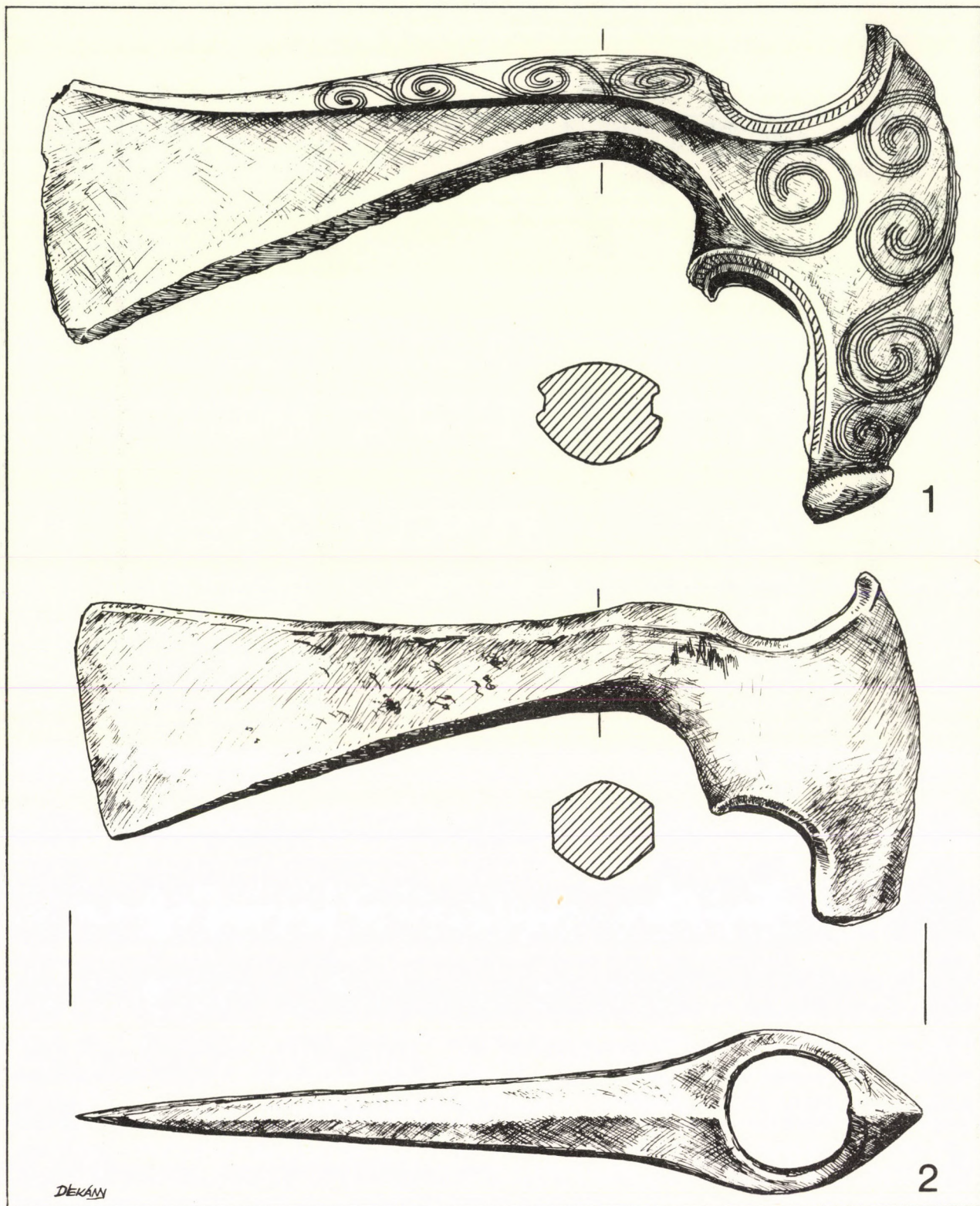
Abb. 1. Mezőkomárom—Pusztaszentmihályfa

red második harmadától — évszázadokon át — a Kárpát-medence népeinek legjellemzőbb fegyverei lettek. Nem véletlen tehát, hogy más területektől eltérően itt alakult ki a három alaptípus — nyéllyukas, nyélcsöves, nyakkorongos csákány — legtöbb változata, korra, műhelyre utaló megannyi forma- és díszítésbeli specifikummal. Részben ezzel magyarázható, hogy a kutatásban a legutóbbi időkig nem jött létre igazi konszenzus az eltérő típusok rendszerének kialakításában. Vonatkozik ez a miniket most közelebbről érdeklő nyéllyukas csákányok típusvariációinak kimunkálására is. A már „klas-

zikusnak” tekinthető munkákat követően (CHILDE 1929, 272—273; NESTOR 1932, 128—131; POPESCU 1944, 32—37) az utóbbi évtizedekben is több kutató foglalkozott behatóan a szóbanforgó fegyvertípussal (KÖSZEGI 1957, MOZSOLICS 1957, 15—24; HÄNSEL 1968, 58—61; VULPE 1970, 6—13, 26—66). Más-más kronológiai rendszerekben gondolkozva, részben eltérő formai-szerkezeti jegyeket előtérbe állítva, olyan egyéni típusrendszereket dolgoztak ki, amelyek — lényegét érintő egyezések ellenére — mind a tárgyak besorolását, mind az elemzésekből következő időrendi megállapításokat illetően, alap-

2. kép 1—12. Tiszafüred—Majoroshalom — a B 75 sír leletei
 Abb. 2. 1—12. Tiszafüred—Majoroshalom — Funde des Grabes B 75

3. kép 1. Tiszafüred—Majoroshalom — a B 115. sír bronzcsákánya
 2. Tiszafüred—Majoroshalom — a B 128. sír bronzcsákánya

Abb. 3. 1. Tiszafüred—Majoroshalom — Bronzeaxt des Grabes B 115;
 2. Tiszafüred—Majoroshalom — Bronzeaxt des Grabes B 128

vető eltéréseket, ill. ellentmondásokat hordoznak. A mezőkomáromi és a tiszafüredi példányok közreadása kapcsán természetesen nem célunk a nyéllyukas csákányok újabb típusrendszerének kidolgozása. Viszont úgy tűnik, leleteink helyes megítélése szükségessé teszi az eddigi eredmények részbeni revízióját. Elsősorban a nyélcsoves csákányok azon típusára vonatkozóan, amelyet a nyélre simuló, lenyúló fokrész nyomán nyéltaréjos (esetenként: nyélhátas) csákányoknak nevez a kutatás. Ezek korai Kárpát-medencei példányait — teljességre törekvő számbavétellel — korábban M. RUSU (1959), újabban A. MOZSOLICS⁵ és A. VULPE⁶ tárgyalja behatóan.

Az eddig ismert nyéltaréjos csákányok többsége szórványleletnek tekinthető. Csupán néhány került elő olyan összetételű leletegyüttesben, amely készülésük (földbe kerülésük) idejének meghatározásához támpontot nyújt: Cőfalva (Tufalau), Apa, Kelebia(?), Nitriansky Hrádok, Naumburg (kincslelet része) — Megyaszó (sírlelet tartozéka). A felsoroltak közül a lassan másfél évszázada ismert cőfalvai kincsel foglalkozott a legsokoldalúbban a kutatás. Az újabb értékelések többsége — formájuk és motívumkincsük alapján — a lelet tárgyait a műkénei aknasírok korának emlékeivel hozza összefüggésbe, s ennek nyomán a kincs földbe kerülését az i. e. 16. századon belül határozzák meg (HACHMANN 1957, 142, 173—179; HÄNSEL 1968, 59, 161—162; VULPE 1970, 48, 56; VULPE 1977, 106; MÜLLER—KARPE 1977, 49—50). Ettől eltérő keltezéssel MOZSOLICS Amáliánál (1965—66, 38—46; 1967, 121—123.) és BÓNA Istvánnál (1975, 175, 295.) találkozunk, akik a cőfalvai, ill. a hozzá kapcsolt arany és bronz kincsek elrejtését az i. e. 15. századra teszik. A keltezés körüli, ma is létező vitapontokon túl, nincs egyetértés az imént említett kincsleletek összetartozásának, földbekerülésük okának megítélésében sem. Ennek eredményeképpen a számunkra itt érdekes apai leletet a kutatók egy része a hajdúsámsoni típusú bronz, ill. a cőfalvai-ottlakai (Gränicer) jellegű együttesekhez kapcsolja (MOZSOLICS 1965—66, 40—41; BÓNA 1975, 295—296.), míg mások (HÄNSEL 1968, 58—59.) az apai leletet fiatalabbnak tartják.⁷ A naumburgi bronzleletet, többen összecsengően, a késő aunjetitzi fémművesség korára, azaz a R BA₂ periódusnak megfelelő időre keltezik (HACHMANN 1957, 97; BRUNN 1959, 22, 46—47; MOZSOLICS 1967, 21). Hasonló a magyar-rádi kultúra Nitriansky Hrádok-i telepének 7. gödrében talált bronzlelet időrendi meghatározása is (TOČIK 1964, 163; VLADÁR 1973, 275—276). Végül a kelebiai kincsleletet (?), amelynek összetartozása hitelt érdemlően nem bizonyítható, MOZSOLICS (1967, 121—123, 142—143) az általa elkülönített hajdúsámsoni lelethorizonthoz kapcsolja, míg BÓNA (1975, 295) a magyarországi középső bronzkor végére keltezi.⁸ A rövid áttekintés nem egy idézett ellentmondása mellett is megállapítható, hogy a zárt kincsleletekből ismert korai nyéltaréjos csákányok

készítése, még inkább földbe kerülése, sokkal inkább az i. e. 15., mint a 16. századon belül kerecsendő.

A tárgyalt fegyvertípus eddig egyetlen olyan példánya volt ismert, amely zárt sírleletből származik, de eredeti leletösszefüggésében az is csak néhány éve került közlésre (Megyaszó, 2. sír: BÓNA 1975, 156, 169. t. 1, 4, 182. t. 1—3). A füzesabonyi kultúra életének teljes időszakát reprezentáló tiszafüredi temetőben talált 8 harcicsákány közül⁹ három a nyéllyukas csákányok nyéltaréjos típusát képviseli (2. kép 1, 3. kép 1—2).¹⁰ Amint a fentebbi sírleírásokból kitűnik, utóbbiak közül egy feldúlt (B 128. sír), kettő bolygatatlan (B 75., B 115. sír) temetkezésből származik. Az itt teljességében közreadott B 75. sír kerámia leletei (2. kép 9—12) a füzesabonyi kultúra fejlett (klasszikus) fázisának edénytípusait képviselik.¹¹ Figyelmet érdemel, hiszen minden bizonyítással többé-kevésbé egykorúságukra utal, hogy a tiszafüredi B 75. sír talpas korsóját (2. kép 12), és a megyaszói 2. sír tálját is (BÓNA 1975, 169. t. 1.) egy viszonylag ritka motívum — nevezzük árktolt félspirál mintának — díszíti. Sőt, a két sír bögerein (2. kép 10., ill. BÓNA 1975, 169. t. 4.) is azonos motívumokat találunk: vállukon függőleges árktolás és körülárktolt bütykök váltakoznak.¹² Amíg a megyaszói sír lekerekített markolatlapos, középbordás törje (BÓNA 1975, 182. t. 3) e típus archaikus változatát képviseli, a B 75. sír hosszú törjéhez (2. kép 3) hasonló díszített és díszítetlen példányok a magyarországi középső bronzkor 2. szakaszában terjedtek el,¹³ feltehetően a Felső-Tisza-vidéki fémműhelyek termékeiként (HACHMANN 1957, 98—99; MOZSOLICS 1967, 54—56; HÄNSEL 1968, 43—44; HUNDT 1970, 40—43; KOVÁCS 1973b, 160—162; 1979, 64—65; BÓNA 1975, 156—157). Mindezek alapján a tárgyalt megyaszói és tiszafüredi temetkezést a hazai középső bronzkor 2., a kozideri időszakot megelőző periódusába lehet sorolni. Ugyanide keltezhető az eddig csak sírrajzon közölt tiszafüredi B 115. sír is (KOVÁCS 1977, 61—62, 25A ábra), azzal a megjegyzéssel, hogy egyik, vízszintes körbefutó árktolással díszített füles bögréje alapján az imént elemzett sírroknál ez valamivel fiatalabbnak tekinthető. A B 115. sírban — a nyéltaréjos mellett — egy eddig ismeretlen csákánytípus is felszínre került.¹⁴ Nyélcsovének formája és díszítése szinte teljesen megegyezik a késő aunjetitzi fémművesség ún. Stabdolch-jainak hasonló részével. Túl azon, hogy e fegyver a két távolabbi terület fémművessége között fennállt kapcsolat konkrét bizonyítéka, közvetett időrendi támpontnak is tekinthető — a tárgyalt sírbani együttes előfordulásuk révén — a nyéltaréjos csákányok használatának idejéhez.¹⁵

Amint láttuk, az egymástól sokban eltérő kronológiai rendszerekbe gyökerező megállapításokból annyi minden esetre kiszűrhető, hogy a zárt együttesekből (kincsleletek, sírok) ismert példányok vizsgálata szerint a Kárpát-medencei nyéltaréjos csákányok használatának kezdete, ill. elterjedése a

tiszavidéki tell-kultúrák virágzása idején, középső bronzkorunk 2. szakaszában történt, az i. e. 16. és 15. század fordulója körüli évtizedekben.

Formáját, ill. szerkezetét tekintve az általunk közreadott mezőkomáromi (1. kép), és a három közül két tiszafüredi példány (2. kép 1, 3. kép 1) azon nyéltaréjos csákányok közé tartozik, amelyeket — legalábbis többségükben — MOZSOLICS A. az általa elkülönített Da típusként tárgyal,¹⁶ ill. A. VULPE az Apa-Nehoiu típus Apa-, Kelebia-, Ernei-variánsaként említi.¹⁷ Ezek karakterisztikus példányai a következők: Szirmabesenyő, Kelebia, Mo., Cegléd, Mo.-Ashmolean Museum (MOZSOLICS 1957, 5. t. 1—3, 6. t. 2, 5), Apa, Ernei (VULPE 1970, 15. t. 238—239). A felsoroltak közös formajegyei közül az alábbiak emelhetők ki: általában hosszú, keskeny penge, többnyire erősebben ívelődő éllel; mélyen lenyúló, „kidomborodóan” ívelt nyaktarék rész, amelynek alsó vége megvastagított, néhánynál kétágúvá alakított, másoknál bordázott. Utóbbiak közé tartozik jellegzetes borda díszével a mezőkomáromi, az Erneiből származó és az Ashmolean Museumban őrzött ismeretlen lelőhelyű magyarországi, de minden bizonnyal erdélyi készítésű csákány. A továbbiak egyszerűsítése érdekében az eddig említetteket a nyéltaréjos csákányok I. altípusának nevezzük.

Nem kétséges, hosszú, enyhén ívelődő nyaktarék részük, a fentiekől eltérő élfarmájuk révén jól elkülöníthető csoportot képviselnek a következő fegyverek: Megyaszó (MOZSOLICS 1967, 5. t. 6; BONA 1975, 182. t. 1), Moldau, ismeretlen lelőhely, Nehoiu, Slatina környéke (VULPE 1970, 15. t. 240, 243—244), Nitriansky Hrádok (TOČIK 1964, 51, 43. kép 1). Valójában itt említendő, egyedi spirálmotívuma ellenére is, a vésett díszű cőfalvai (Tufaláu) — MOZSOLICS 1965—66, 2. t. 4; VULPE 1970, 66. t. B, 3). Ezeket tekintjük a II. altípusba tartozónak.¹⁸

Mozsolics Amáliát követve különítjük el (III. altípus) a Százhalombattáról és Dunaalmásról származó csákányokat (MOZSOLICS 1967, 6. t. 3—4), pengéjük, ill. élrészük többtől eltérő formája alapján. Megjegyezve: nyakrészük formája viszont egyezik az I. altípusba soroltakéval.¹⁹ Az általunk javasolt, a korábbiakat részben módosító klasszifikációba — sajátos formajegyeik miatt — nem illeszthetők be az alábbi csákányok: a bordadíszes cőfalvai (MOZSOLICS 1965—66, 3. t. 3; VULPE 1970, 66. t. 4), a naumburgi (BRUNN 1959, 63. t. 2), és a tiszafüredi B 128. sírból származó (3. kép 2) csákányok. Ami a tiszafüredi illeti, két hozzá igen hasonló Erdélyből ismert: Sárd (ROSKA 1942, 241, 294. kép; VULPE 1970, 14. t. 223), Härman (VULPE 1970, 15. t. 236). Ezeket, s a hasonló díszítetlen csákányokat, ill. öntőmintákat A. VULPE Balša-típusként különíti el, megjegyezve, közülük néhány tipológiailag átvezet a nyéltaréjos csákányokhoz (1970, 51—53). Ezzel a megállapítással olyannyira egyetértünk, hogy a Vulpe által durván körvonalazott típus további belső felosztását szükségesnek tartjuk. Itt viszont csak annak megállapítására szorítkozunk,

hogy a tiszafüredi (3. kép 2), a sárdi, és a Härman-i példányok a nyéltaréjos csákányok közvetlen formai-szerkezeti előzményének tekinthetők.²⁰

A továbbiakban kísérletet teszünk annak vizsgálatára, milyen összefüggések fedezhetők fel a különböző altípusokba sorolt példányok díszítése és formája, ill. használatuk ideje és területi elterjedésük között.

Ami a mintakincset illeti, szembevetendő, hogy a vésett díszű fegyverek többségét a pontsorrall övezett vonalkötegekből álló ún. futóspirál motívum díszíti, függetlenül a csákány típusbeli hovatartozásától: Kelebia, Szirmabesenyő, Ismeretlen — Ashmolean Museum, Ismeretlen — Mo., Cegléd, Mezőkomárom (1. kép), Ernei, Cőfalva, Megyaszó, Nehoiu, Százhalombatta, Dunaalmás. Az i. e. 2. évezred közepétől nagy területen kedvelt, szűkebb korhatárok közé stíluskritikailag is aligha szorítható motívum, eredménnyel járó finomabb analízisre tulajdonképpen nem alkalmas. De ugyanezt mondhatjuk a felsorolt csákányok többségén előforduló olyan mintaelemekre is, mint pl. a rövidebb-hosszabb vésett, néha pontsorrall övezett, egyenes vagy ívelt vonalköteg. A plasztikus díszek közül félgömb-szerű dudort csak az I. és II. altípusba sorolt példányokon találunk (Ismeretlen-Mo., Nehoiu, Moldovenesti, Mărăști). Az egyik ismeretlen lelőhelyű csákányt díszítő hármas dudor (MOZSOLICS 1967, 5. t. 3a) az erdélyi Felső-Tisza-vidéki bronz, még inkább aranyművesség kedvelt motívuma volt az i. e. 16—15 században: Hajdúsámson (MOZSOLICS 1967, 11. t. 2—4), Szilágysomlyó (Simleul Silvaniei — VULPE 1970, 13. t. 201), Somogyom, Magyarbénye, Bellye (Şmig, Biia, Bilja — MOZSOLICS 1965—66, 14—16. t., 21. t., 22. t. 2), Dunavecse (KOVÁCS 1977, 28. t.). A nyéllyuk peremrészének ívét követő bordadísz csak az egyik cőfalvai és a naumburgi példányon látható. Végül: az I. altípusba tartozó mezőkomáromi, ernei és az Ashmolean Museumban őrzött csákány nyéltarékjának alsó részét díszítő egy vagy több vízszintes borda, az eddigiektől eltérő jellegű mintaelem, s nagy valószínűséggel a középeurópai fémművességgel kialakított kapcsolat egyik megnyilvánulási formájának tekinthető.²¹

E rövid, regisztratív jellegű áttekintés valójában arra a negatív eredményre vezetett, hogy a forma- és motívumkincs műhely különbségeket tükröző variációs rendszerének elemzése alig-alig nyújt tényleges támpontot a hasonló vagy éppen eltérő csákányok használati idejének pontosításához. Ennek ellenére valószínűnek látszik, hogy az archaikus formajegyeket viselő bordadíszes cőfalvai példány és a hozzá arányaiban, pengéjének és nyéllyuk részének formájában legközelebb álló Moldavenesti-i, ill. a két tiszafüredi csákány (2. kép 1, 3. kép 1) idősebb az I. altípusba soroltak többségénél. Gondolunk itt elsősorban a technikailag tökéletesen kivitelezett magasszintű esztétikai érzékre utaló példányokra [pl. Mezőkomárom (1. kép), Kelebia, Ismeretlen-Ashmolean Museum, Cegléd], amelyekhez

viszonyítva a már említett tiszafüredi (2. kép 1), vagy pl. a két díszítetlen moldvai csákány (VULPE 1970, 15. t. 243—244) — az adott altípuson belül — formai előzménynek, ill. technológiai kísérletnek tekinthető. A feltételezett időbeli különbséget erősíteni látszik néhány közvetett bizonyíték is:

— Az Ernei-i, ill. a mezőkomáromi csákányon (1. kép) felfedezhető ún. pontkör motívum elsősorban a koszideri periódusra, ill. az azt közvetlen megelőző időszakra jellemző díszítőelem.²² Itt említendő: a III. altípusba tartozó dunaalmási csákány élének két oldalán látható, pontokból háromszög formát utánzó mintaelem pedig — szinte kizárólag — a koszideri periódus fém- és kerámia leletein fordul elő.²³

— Bár szórványlelet, a Cegléd-Öreghegyi csákány olyan temetőből került felszínre, amelynek kerámia- és fémleletei — döntő többségükben — a koszideri periódust, részben a közvetlenül megelőző időszakot képviselik (vö. BÓNA 1975, 40—47. t.).

— Bár plauzibilisnek tűnik, elkerülendő a belemagyarázás veszélyét, feltételesen említjük: az Ashmolean Museumban őrzött csákány egyedinek nevezhető, horgonyyszerű motívuma és a koszideri típusú kincsek horgony alakú csüngői között esetleges összefüggés kereshető.

Az utóbb mondottak — ha nem is százszázalékos bizonyító erővel — valószínűsítik, hogy a nyéltaréjos csákányok készítése a koszideri fémművesség kibontakozása idején sem szakadt meg. Pontosabban: az I. altípuson belül elkülöníthető (azonos műhely körhöz köthető?) fegyverek (Mezőkomárom, Ernei, Ismeretlen-Ashmolean Museum), és a III. altípus csákányai a magyarországi középső bronzkor 3. periódusában (koszideri időszak) készülhettek.²⁴

De hogy hol, és tulajdonképpen mely terület volt a nyéltaréjos csákányok gyártási központja, hitelt érdemlően nehéz megválaszolni. Öntőmintáik nem kerültek felszínre, viszont a fegyver különböző variánsai Moldvától az Észak-Dunántúlig megtalálhatók. Ha elfogadjuk, hogy a Balša-i típus (VULPE 1970, 51—53) általunk elkülöníthetőnek vélt példányait [Tiszafüred (3. kép 2), Sárd, Hárman] tekintjük a nyéltaréjos csákányok közvetlen „előformáinak”, úgy e típus öntőmintái topográfiai konkrétsággal jelzik (KÖSZEGI 1957, 54, 8. t. 1, 3; VULPE 1970, 14. t. 226—227, 229, 231—233), hogy a nyéltaréjos csákányok kialakulási centruma Erdély, ill. a Dél-Tisza-vidék lehetett.²⁵ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy előállításuk csupán erre a területre szűkíthető. Különösen nem, ha tudjuk: 1. a monteoriui, wietenbergi, ottományi, füzesabonyi, és a vatyai kultúra törzsterületén nagyjából egyenletesen oszlanak meg a ma ismert példányok (kultúránként általában 3—5 csákány); 2. az öntőminták tanúsága szerint (vö. MOZSOLICS 1967, 98—102; BÓNA 1975, 271—273) a magyarországi középső bronzkor kezdetétől egyre jelentősebbé váló helyi fémművéség bontakozott ki az érclelőhelyektől relatíve távol fekvő vidékeken is. Ezeket figyelembe véve inkább

úgy fogalmazhatunk, hogy a korai nyéltaréjos csákányok többsége a Kelet-Kárpát-medencei, azon belül elsősorban az erdélyi, ill. Felső-Tisza-vidéki műhelyek termékének — s egyben az itt élt népek jellegzetes fegyverének — tekinthető.

E ponthoz érve kell megvizsgálnunk a szóbanforgó csákányokat, mint adott funkciót betöltő olyan tárgyakat (harcieszköz, hatalmi szimbólum, kultikus tárgy), amelyek korra jellemző szokások és esztétikai normák megtestesítői is voltak.

A Kárpát-medencei népek fegyverzete — a korai bronzkortól használatos bronz tör, harcibalta, laposbaltával — az i. e. 2. évezred derekán a tokoslándzsával, a karddal és a kőbuzogánnyal bővült. Azaz ekkora kialakult az itt élt népek többnyire támadó és védő eszközként egyaránt szolgáló — összetételében évszázadokig alig változó — arzenálja. Amint már a bevezetőben idézett feldolgozások elemzései is jelzik, a kor Kárpát-medencei fémművességében a mediterraneumi, a keleti és a Közép-Európai előzmények és hatások ötvöződnek — területileg és korszakonként eltérő súlypontokkal. E mellett a sokoldalú kulturális, ill. kereskedelmi kapcsolattrendszer technológiai, formai-szerkezeti kísérletek és eredmények kölcsönös adaptálásához vezetett különböző régiók — „fémművességi körök” — között. A súllyal még ma is tipológiai elemzésekre, időrendi „finomításokra” irányuló idevonatkozó kutatás — legalábbis nálunk — alig fordít figyelmet a regionális egységek fémműhelyeinek forma alakításában, motívum kincsben, technológiában sokszor tradicionálisan jelen lévő sajátosságaira. Ezek pedig nem egyszer — más adatok hiányában — orientáló értékűek lehetnek „egyedi típusok” létrejöttének tényleges magyarázatához, adott tárgyak (típusok) helyi készítésének vagy importjának eldöntéséhez.

Miután e problémakört másutt kívánjuk bővebben érinteni, témánkat követve utalunk arra, hogy az i. e. 2. évezred második harmadától Közép-Európa szerte felerősödött a fegyverek „tökéletesítésének” tendenciája. Nem lehet kétséges, hogy a török bronz markolattal történő ellátása a Közép-Európai régióban (HUNDT 1974, 164—169), az organikus markolatú török meghosszabított változatának kialakítása a Kelet-Kárpát-medencében (MOZSOLICS 1967, 54—56; HUNDT 1970, 35—50; VLA-DAR 1974, 38—40), s ezzel mintegy párhuzamosan a rövid kardok kikísérletezése (MOZSOLICS 1967, 49—54; HÄNSEL 1968, 25—34; BÓNA 1975, 273—276) szerkezeti, ill. minőségi változtatás révén ugyanazt a célt szolgálta: a fegyver hatékonyságának növelését. Minden bizonnyal „ebbe a sorba” illik a nyéllyukas csákányok — nem tipológiai! — funkcionális továbbfejlesztése. Azaz, a nyél stabilitását biztosító, használat közbeni eltörését gátló nyéltaréjjal (nyélháttal) történő kiegészítése. S az is valószínű, hasonló megoldás vezetett el a nyélcsöves csákányok létrehozásához is, amelyek kialakulási centrumának, az egyes típusok időbeli viszo-

nyának meghatározása a legújabb szakirodalomban is ellentmondásos (MOZSOLICS 1967, 24—33; HÄNSEL 1968, 55—58; BÓNA 1975, 277—282; BÁNDI 1975, 61—71). Végül — kronológiailag jól körvonalazhatóan — a nyéllyuk nyélcsővé alakítása figyelhető meg a nyakkorongos csákányok esetében is (NESTOR 1938, 178—192; MOZSOLICS 1967, 33—45, VULPE 1970, 66—79). A fegyverzet hatékonyságának növelésére utaló törekvés, részben más területekről (Mediterraneum, Pontus-vidék) származó fegyverek megismeréséből fakadt (pl. tokos lándzsa, kard), részben a gyakorlati tapasztalatokba gyökerezett. A Kárpát-medence bronzkori népeinél a kettő együttesen, a hatás-visszahatás elvének érvényre jutása mellett, alakította — áttételesen ható Délkelet-Európai impulzusokkal — a fegyverzetet (vö. MÜLLER—KARPE 1977, HÄNSEL 1977, 91—93; KOVÁCS 1977, 46—48, 61).

Ezek előre bocsájtása után már megfogalmazható a kérdés: az általunk bemutatott csákányok milyen szerepet foglaltak el a füzesabonyi (Tiszafüred-Majoroshalom) és a vatyai kultúra (Mezőkomárom-Pusztaszentmihályfa) fegyverei között.²⁶ A füzesabonyi kultúra területéről kardot nem ismerünk, ugyanakkor a már említett ívelt markolatlapos hosszú török gyártási központja ide köthető. Ezek, ill. a viszonylag nagyobb számú korai tokos lándzsa mellett (KOVÁCS 1975c, 26—36) a csákányok képezik a fegyverek többségét. Közülük 7 a nyélcsőves csákányok két változatát, 6 a nyakkorongosok két középső bronzkori típusát, 4 pedig a nyéltarajosok I. és II. altípusát képviseli. Három nyakkorongos csákány kivételével a többi — hiteles adatok alapján vagy nagy valószínűséggel — a koszideri időszakot megelőzi. Ami annyit jelent, hogy a kultúra fejlett (középső) szakaszában — elméletileg egyidőben — a Kárpát-medencében elterjedt csákányok mindhárom alaptípusa használatban volt. Ebből úgy tűnik, hogy a füzesabonyi kultúra tárgyalta fegyverének típusonkénti összetételét a népesség által megszokott forma- és motívumkincs alapvetően nem befolyásolta. Azaz: egyik típus divatjának sem biztosított kizárólagosságot. Láthatóan mind az importált mind az esetleg helyben készített példányoknál döntő szempont inkább a funkcióra való alkalmasság lehetett. Kis túlzással azt mondhatjuk, ez nagyjában-egészében általánosítható a Kárpát-medence középső bronzkori kultúráinak többségére.²⁷ Mintegy magyarázatul szolgálva arra, hogy bizonyos regionális eltérések ellenére, nagy területen hasonló összetételű és hatékonyságú volt a fegyverzet az i. e. 16—15. század folyamán.²⁸ Más szavakkal: ez nagyjából azonos, a mediterraneumi népekétől lényeges vonásaiban eltérő harc-

modorra enged következtetni. Még inkább egységes képet mutatnak a koszideri típusú kincsleletekben lévő fegyverek. Ebben az időszakban már jelentősebb szerepet kaptak a kardok (törkardok), s legalábbis középső bronzkorunk végére, a másik két típus rovására, a nyakkorongos csákányok jutottak vezető szerephez. Ez nem jelenti sem a nyélcsőves, sem pedig a nyéltarajos csákányok használatának megszűnését. Utóbbiakra vonatkozóan ezt fentebb éppen a mezőkomáromi példány kapcsán fejtettük ki, míg a nyélcsőves csákányok — a rákóczi falvi temető hiteles sírja szerint — (KOVÁCS 1981, 91—92, Abb. 2, 18) megérték a késő bronzkor kezdetét. Miután a többségükben gazdagon díszített nyakkorongos csákányok teaurált értéket képviselő kincsleletekből származnak, a korábbiánál egységesebb gazdasági-társadalmi körülmények között, a Kárpát-medence nagy részén ezek lehettek a vezető harcosok hatalmi szimbólumai. Elmondható-e ez az általunk közzétett fegyverekre is?

Általános érvényűen feltehetően igen, de azt már nehéz bizonyítani, hogy egy régészeti kultúra valamely társadalmi egységének vezetője (kiemelkedő harcosa) esetében mely fegyvertípus tekinthető a személyes hatalmat megtestesítő tárgynak. Példaként idézve a tiszafüredi temető B 54. és B 115. sírjában talált fegyvereket (KOVÁCS 1977, 25. kép), az eddig ismeretlen típusú, valószínűleg ritka csákányokra vonatkozóan ez elképzelhető. Vagy az a meghatározó, hogy a nagy sírszámú temetőben két csákánnyal csak egy harcost temettek el (B 115. sír), s ez esetben nem adott fegyver típusban, hanem a csákány megkettőzött voltában fejeződik ki a vezető hatalom birtoklásának ténye? A kérdőjel még feloldhatatlan, de az alternatív feltevés is mutatja, a kutatás túlzott leegyszerűsítése, ha csupán valamely tárgy technikai és művészi kvalitását tekinti kizárólagos szempontnak. Tegyük hozzá, bár ebben az összefüggésben paradoxon: szórványként előkerült fegyver, mint pl. a mezőkomáromi csákány esetében (1. kép), szinte ez az egyetlen „támpont”, ami legfeljebb egy közvetett adattal egészíthető ki. A vatyai kultúra törzsterületéről ismert három nyéltarajos csákány (Százhalombatta, Kelebia, Mezőkomárom) — fenti elemzésünk szerint — a koszideri időszak kezdetére tehető. A szinte tökéletes kivitelű fegyverek valószínűleg Tisza-vidéki importnak tekinthetők, s létük a kultúrán belül nem csökkentette a nyélcsőves csákányok jelentőségét, hiszen a pákozdi magaslati telepről származó, rituális funkciójú edényhez (?) tartozó töredéken stilizált nyélcsőves csákány ábrázolása látható (MAROSI 1930, 72—73, 76. kép; KOVÁCS 1973, 11, 7. kép).

Jegyzetek

1. A Fejér megyei Mezőkomárom Pusztaszentmihály nevű határ részén talált, szörvány leletnek tekinthető csákány, s ennek kapcsán a Kárpát-medencei nyéltaréjos csákányok jobb megítélése érdekében adjuk közre alább — a több mint hatszáz síros tiszafüredi temető publikálását megelőzően — e fegyvertípus hiteles síregyüttesekből származó példányait.
2. A leletet, pontosabb helymeghatározás nélkül, Pusztai László adta át a Magyar Nemzeti Múzeumnak. A Mezőkomárom-Alsóhegy nevű részen 1931-ben végzett ásatás anyagára Kőszegi F. hívta fel a figyelmemet (Bakonyi Múzeum, Veszprém. Ltsz.: 63.18.1—55). A nagyrévi és a korai vatyai kultúra itt talált leletei között egy nyéllyukas bronzcsákány készítésére szolgáló hiányos öntőminta is előkerült. Konkrét kapcsolata a kerámia együttesekkel egyelőre nem tisztázható. A mezőkomáromi példány igen hasonló a tőszegi öntőmintával (MOZSOLICS 1967, 2. kép). Megjegyzendő: velük azonos típusba sorolható bronzcsákányok nem csak a Tisza-vidékről ismertek (ibid. 18—20), hanem Vas megyéből is (MÁRTON 1931, 39, 15. kép).
3. A Tiszafüred-Ásotthalom nevű tell telephez tartozó, 1965—1972-ben feltárt temetők közül eddig csak a halomsíros kultúra temetőjének publikációja jelent meg (KOVÁCS 1975a), míg a középső bronzkori fűzesabonyi kultúra leleteiről néhány részinformáció közlése látott napvilágot (KOVÁCS 1973a 260—261; KOVÁCS 1973b 157—166; KOVÁCS 1973c 12, 9. kép; KOVÁCS 1977, 54—55).
4. A sír rajzát és a középső bronzkori harcos fegyverzetére utaló megjegyzéseket l. KOVÁCS 1977, 61—62.
5. A magyarországi korai és középső bronzkori nyéllyukas balták és csákányok négy fő típusát különbözteti meg. A minket közelebbről érdeklő fegyvereket a D típusba sorolja, amelyen belül három altípust különít el — Da—c — (MOZSOLICS 1967, 20—22).
6. Az itt szóba jöhető romániai és magyarországi csákányokat Apa-Nehoiu típusként fogja össze és hat változatát különbözteti meg: Apa-, Kelebia-, Ernei-, Nehoiu-, Măraști-, Țufalău-variáns (VULPE 1970, 53—57). — A Kárpát-medence északi részére vonatkozóan vö. még: NOVOTNÁ 1970b, 31—32.
7. Itt említjük meg, hogy R. HACHMANN (1957, 97) az általunk tárgyalt fegyvertípus elemzésénél utal arra, hogy véleménye szerint az apai, a kelebiai, és a cőfalvai csákányok fiatalabbak a hajdúsámsóni példányoknál.
8. Ez a téves megállapítás abból fakad, hogy a vélt vagy tényleges kincslelet horizontokat a jelentős változásokat hozó történeti események — valójában mereven értelmezett — elsőrendű régészeti bizonyítékanak tekinti, továbbá: a koszideri időszakot az először általa körülhatárolt magyarországi középső bronzkort követő periódusként értelmezi. Eből is fakadóan relatív kronológiai rendszere, ill. annak abszolút számokra történő kivetítése alapvető pontokon megkérdőjelezhető.
9. A két típust képviselő három nyélcsoves, ill. a jelen munkában közölt három nyéllyukas (nyéltaréjos) csákány hiteles sírból származik, míg a két nyakkorongos példány közül egyik feldúlt sír részeként (KOVÁCS 1975a, 10—11, 4. kép), a másik szörványként került a felszínre.
10. A temető egyéb bronz fegyverei közül a törökre vonatkozóan vö. KOVÁCS 1973b, 157—162.
11. Az ennek megfelelő időszakot BÓNA (1975, 151, 176) a kultúra C fázisának nevezi, amely kronológiai rendszerében a középső bronzkor 3. periódusának felel meg. Miután e periódust a magyarországi középső bronzkor záró szakaszaként tárgyalja, a kerámiára vonatkozó fejtegetéseit (153—155) bizonyos fenntartással lehet csak figyelembe venni. A fűzesabonyi kultúra részben módosított belső kronológiájához l. KŐSZEGI 1960, 124—141; KOVÁCS 1975b, 303—308; KEMENCZEI 1979, 36—40.
12. A kerámia motívumkincsére utaló megjegyzéseket a kultúra teljes anyagának részletes feldolgozásáig inkább orintáló utalásoknak, mint tényszerű megjegyzéseknek tekintjük.
13. A hazai korai és középső bronzkori relatív kronológiai vázát l. KOVÁCS 1982.
14. Hasonlót találtunk a B 54. sírban is, amelynek a nyelét borító bronzlemez is részben megmaradt. A sír rajzát l. KOVÁCS 1977, 61, 25. kép B.
15. Más összefüggésben erre legutóbb H. MÜLLER-KARPE (1977, 54—56) tett kísérletet.
16. Vitathatóan, itt tárgyalja a többiektől lényegesen eltérő formájú cőfalvai csákányokat. De legalább annyira megkérdőjelezhető a Naumburg-i példány ide sorolása is (MOZSOLICS 1967, 20).
17. A két — véleményünk szerint formajegyeik alapján egymástól eltérő — cőfalvai arany csákányt A. VULPE (1970, 54) összevonja és külön variánsként választja el a bronz példányoktól.
18. A fentiek többsége megegyezik a VULPE által (1970, 54.) Nehoiu-variánsként elkülönítettekkel és csak két esetben a MOZSOLICS szerinti (1967, 20) Db típusba soroltakkal (Megyaszó, Nitriansky Hrádok). A magunk részéről — fenntartással — ide sorolhatónak véljük a Măraști-i csákányokat, utalva arra, hogy ezeket A. VULPE önálló változatnak tekinti. — Külön ki kell térni a pfaffenbergi (Willvonseder 1937, 76—77, 49. t. 8) és az újabban előkerült balatonakaliii (TORMA 1978, 19—20. 4. kép) csákányokra, amelyeket — ide kapcsolva egy ismeretlen lelőhelyű szlovákiai példányt — részletező feldolgozásában TORMA István pfaffenbergi típusnak nevez, és a sírlelet egyéb tárgyai alapján a korai és a középső bronzkor fordulója körüli időre keltez (ibid., 24.). Nem vonva feltétlen kétségbe a szerző időrendi következtetését, megjegyezzük: 1. A sírlelet nem hiteles körülmények között került elő. 2. A tény közlésén túl több figyelmet érdemel az adott népcsoport általános érvényűnek ismert rituálétól eltérő temetkezési mód. 3. A fémtárgyak középeurópai megfelelőinek nem egy esetben fiatalabb keltezésére utaló adatok nem mellőzhetők, különösen akkor, ha fel sem vetjük a kerámia leletek időrendi besorolásának objektíve is létező bizonytalansági tényezőit. Ami a balatonakaliban talált csákány keltezését illeti, ezek óvatosságra intenek. Még abban az esetben is — most már inkább a típus kialakulására gondolva —, ha tudjuk, nem kell és nem is lehet minden tárgy típus helyét az adott kor tipológiai kapcsolat rendszerében megtalálni, hiszen amint arra alább még utalunk, a fegyverek hatékonyabbá tételére irányuló törekvés, néha egymástól távoli vidékeken is, konvergens fejlődési irányt eredményezhet. Ezen kívül két konkrétebbnek tűnő ténnyel is számolni kell: — Ha a pillanatnyilag egyedinek ismert, a balatonakaliniál feltétlen fiatalabb kőrosi csákány (MOZSOLICS 1967, 30. t. 1, és vö. még: 44. t. 4) és a korai nyéllyukas balták (KŐSZEGI 1957, 6. t. 1—2, 4; MOZSOLICS 1967, 15—17) egyértelmű szerkezeti azonosságára gondolunk, nem zárható ki annak lehetősége, hogy a Kárpát-medence keleti és nyugati felében, ugyan abból az „alapformából”, esetleg egymástól függetlenül, eltérő új típusok alakultak ki.

- A balatonakali csákány peremes baltára erősen hasonlító penge része teljesen eltérő a Tisza-vidéki, ill. erdélyi eredetű nyéltarajos csákányokétól. Ez önmagában is más műhelykörre utal.
- Azaz: a használatuk idejére ímént megfogalmazott kérdőjeleket fenntartva, a Torma által paffenbergi típusba sorolt példányokat a korai nyéltarajos csákányok Nyugat-Kárpát-medencei változatának tekintjük. Provizórikus felosztásunkat követve — további megerősítő adatok után — ez tekinthető a IV. altípusnak.
19. Ezeket továbbá a Salzburg-Bürgstein-i és az Egger gyűjtemény egyik ismeretlen lelőhelyű példányát MOZSOLICS Amália (1967, 20) Dc típusként tárgyalja.
 20. Külön figyelmet érdemel a Deszk A temető 2. sírjának csákánya (BÓNA 1975, 101, 92. t. 10), amely — teljesen egyedinek látszó felső nyakrésze ellenére — még leginkább az ímént említettekhez áll közel. Ami már azért nem meglepő, hiszen a perjámosi telepen talált öntőminták egyike-másika (VULPE 1970, 14. t. 224—228) megközelítőleg hasonló formájú fegyver öntésére szolgált (ibid. 14. t. 224—225), mint ahogy nem lehet nem észrevenni a tiszafüredi B 128. sír csákánya (3. kép 2) és az egyik pécskai öntőminta töredék nyakrészének (ibid. 14. t. 227) majdhogynem azonos formáját.
 21. A tokos lándzsák, ill. tokos vésők hasonló jellegű bordadíszének eredetére és hazai elterjedésére vonatkozóan vö. KOVÁCS 1975c, 28—29, 34—35).
 22. Mintegy illusztrációként utalunk a következőkre. Kardok: Bihar megye, Szilágysomlyó (Șimleul Silvaniei); csákányok: Szamosfalva (Someseni), Szeghalom, Torda megye: MOZSOLICS 1967, 13. t. 3d, 12. t. 1d, 66. t. 1, 68. t. 2, 72. t. 2a—c. — A kerámia leletek közül elsősorban a bodrogszerdahelyi (Streda nad Bodrogom) temető edényein található meg a pontkőr motívum nagyobb számban (Polla 1960, 306, 4. kép, 10. t. 6, 15. t. 5, 20. t. 4, 28. t. 5 stb.).
 23. A mintára vonatkozó, másutt már részletezett adatokat (KOVÁCS 1975c, 40) a szeghalomi és az apai kincs csákányain is felfedezhető motívum (MOZSOLICS 1967, 12. t. 1a, c, 2a—c, 16. t. 1a—d) említésével egészítjük ki, továbbá utalunk arra, hogy zárt koszideri típusú bronzleletek tárgyain is előfordul, mint pl. a pusztaszentkirályi és a mezőberényi csákányokon (ibid. 61. t. 1c, 68. t. 1a—b).
 24. A késő bronzkori nyéltarajos csákányokkal e helyen nem kívánunk foglalkozni. Az újabb, részletező értékelések (MOZSOLICS 1973, 12—14; VULPE 1970, 57—60) sem találták meg azt a „itpológiai láncszemet”, amely a típus korábbi és fiatalabb változatai között ma még hiányzik. Nyilvánvaló, az esetleges vagy tényleges kapocs csak az EK-Kárpát-medencében keresendő, hiszen a medence halomsíros kultúra által birtokolt részén eddig hiteles, ill. biztos lelőhelye a késői nyéltarajos csákányoknak nincsen.
 25. Vö. még a 18. jegyzetben a paffenbergi típusú csákányokról mondottakkal. Ez a feltételezés természetesen csak a Kárpát-medencei példányokra vonatkozik, hiszen Anatóliában, ill. Szíria területén a nyéltarajos csákányoknak a mieinktől lényegesen eltérő típusa alakult ki (ERKANAL 1977, 12—15, 5. t. 50—56). Ez utóbbiak (Firaktin-típus) sem formájuk, sem feltételezett készülési idejük (i. e. 2. évezred második fele) alapján nem hozhatók kapcsolatba a Kárpát-medencei típusokkal.
 26. A jelenleg ismert fegyverek számbavételénél, a kutatottság esetlegességén túl utalnunk kell arra, hogy a fűzesabonyi kultúra területéről hajdúsámsóni típusú kincset nem ismerünk, ugyanakkor viszont meghaladja az ezret a hitelesen feltárt sírok száma; a vatyai kultúra hamvasztásosan temetkezett, s ez — legalábbis elvileg — a sírba helyezett fegyverek egy részének megsemmisülését is eredményezhette.
 27. Bizonyos értelemben éppen a vatyai kultúra képez kivételt, amelynek területéről a nyakkorongos csákányok legkorábbi típusának csak egy bizonytalan előfordulása ismert (vö. MOZSOLICS 1967, 40. 11. kép), továbbá két, ezekkel nagyjából egykorú nyéllyukas és 5 nyélcsöves csákányról tudunk — a fentebb már bővebben érintett nyéltarajos példányok mellett. — A vatyai, ill. fűzesabonyi kultúra csákányaihoz l. BÓNA 1975, 69—72; MOZSOLICS 1967, 13—49; BÁNDI 1975.
 28. Kivételt képeznek a wietenbergi kultúra területén bizonytalan körülmények között előkerült, az égei hosszú kardokkal rokon fegyverek (ALEXANDR-ESCU 1966, 119—121; BOUZEK 1966, 245—246).

IRODALOM

ALEXANDRESCU 1966

BADER 1978

BÁNDI 1975

BERNJAKOVIČ 1960

BÓNA 1975

BOUZEK 1966

A. D. ALEXANDRESCU, *Die Bronze Schwerter aus Rumänien. Dacia* 10 (1966) 117—189.

T. BADER, *Epoca bronzului în nordvestul Transilvaniei. Die Bronzezeit in Nordwestsiebenbürgen. București* 1978.

G. BÁNDI, *Újabb adatok a bronzkori nyélcsöves csákányok elterjedéséhez. Neue Daten zur Verbreitung der bronzezeitlichen Schaft-röhrenäxte. JPMÉ* 17—18 (1972—1973) 61—71.

K. BERNJAKOVIČ, *Bronzezeitliche Hortfunde vom rechten Ufergebiet des oberen Theißtales (Karpaturkraine USSR). SA* 8 (1960) 325—392.

I. BÓNA, *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen. Budapest* 1975.

J. BOUZEK, *The Aegean and Central Europe. An introduction to the study of cultural interrelations 1600—1300 B. C. PA* 57 (1966) 242—276.

W. A. v. BRUNN, *Bronzezeitliche Hortfunde. Teil 1. Berlin* 1959.

- BRUNN 1968 W. A. v. BRUNN, *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*. RGF 29. Berlin 1968.
- CHILDE 1929 V. G. CHILDE, *The Danube in Prehistory*. Oxford 1929.
- ERKANAL 1977 H. ERKANAL, *Die Äxte und Beile des 2. Jahrtausends in Zentralanatolien*. PBF IX, 8 München.
- HACHMANN 1957 R. HACHMANN, *Die frühe Bronzezeit im westlichen Ostseegebiet und ihre südosteuropäischen Beziehungen*. Hamburg 1957.
- HÄNSEL 1968 B. HÄNSEL, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*. Bonn 1968.
- HÄNSEL 1977 B. HÄNSEL, *Zur historischen Bedeutung der Theißzone um das 16. Jahrhundert v. Chr.* JIVU Frankfurt 1977.
- HUNDT 1970 H.-J. HUNDT, *Verzierte Dolche der Otomai-Kultur*. JRGZ 17 (1970) 35—55.
- HUNDT 1974 H.-J. HUNDT, *Donauländische Einflüsse in der frühen Bronzezeit Norditaliens*. Preist. Alp. 10 (1974) 143—178.
- JÓSA—KEMENCZEI 1963—64 A. JÓSA—T. KEMENCZEI, *Bronzkori halmazleletek. Bronzezeitliche Depotfunden*. JAMÉ 6—7 (1963—64) 19—45.
- KALICZ 1968 N. KALICZ, *Die Frühbronzezeit in Nordostungarn*. ArchÉrt 45. Budapest 1968.
- KEMENCZEI 1979 T. KEMENCZEI, *Das mittelbronzezeitliche Gräberfeld von Gelej*. RégFüz Ser. II. No. 20. Budapest, 1979.
- KOVÁCS 1973a T. KOVÁCS, *Tiszafüred-Majoroshalom*. ArchÉrt 100 (1973) 260—261.
- KOVÁCS 1973b T. KOVÁCS, *Korai markolatlapos bronz török a Kárpát-medencében. Frühe Bronzedolche mit Griffplatte im Karpatenbecken*. ArchÉrt 100 (1973) 157—166.
- KOVÁCS 1973c T. KOVÁCS, *Representations of weapons on Bronze Age pottery*. FolArch 24 (1973) 7—31.
- KOVÁCS 1975a T. KOVÁCS, *Tumulus culture cemeteries of Tiszafüred*. RégFüz Ser. II. No. 17. Budapest 1975.
- KOVÁCS 1975b T. KOVÁCS, *Historische und chronologische Fragen des Überganges von der Mittleren- zu Spätbronzezeit in Ungarn*. ActaArchHung 27 (1975) 297—317.
- KOVÁCS 1975c T. KOVÁCS, *Der Bronzefund von Mende*. FolArch 26 (1975) 19—43.
- KOVÁCS 1977 T. KOVÁCS, *A bronzkor Magyarországon. Die Bronzezeit in Ungarn*. Hereditas, Budapest 1977.
- KOVÁCS 1979 T. KOVÁCS, *Középső bronzkori aranyleletek Északkelet-Magyarországról. Mittelbronzezeitliche Goldfunde aus Nordost-Ungarn*. FolArch 30 (1979) 55—77.
- KOVÁCS 1981 T. KOVÁCS, *Zur Problematik der Entstehung der Hügelgräberkultur in Ungarn*. SA 29 (1981) 87—96.
- KOVÁCS 1982 T. KOVÁCS, *Die terminologische und chronologische Fragen der mittleren Bronzezeit in Mittel- und Ostungarn*. Preist. Alp. — Im Druck.
- KÖSZEGI 1957 F. KÖSZEGI, *Keleti típusú bronzkori balták a Magyar Nemzeti Múzeumban. Bronze Age Axes of Oriental Type in the Hungarian National Museum*. FolArch 9 (1957) 47—62.
- KÖSZEGI 1968 FR. KÖSZEGI, *Mittelbronzezeitliches Gräberfeld in Pusztaszikszó*. ActaArchHung 20 (1968) 101—141.
- MÁRTON 1931 L. MÁRTON, *Dolchstäbe aus Ungarn*. PZ 22 (1931) 18—40.
- MAROSI 1930 A. MAROSI, *A pákozdí östelep. Die Urzeitliche Siedlung zu Pákozd*. ArchÉrt 44 (1930) 53—73.
- MOZSOLICS 1965—1966 A. MOZSOLICS, *Goldfunde des Depotfundhorizontes von Hajdúsámson*. BRGK 46—47 (1965—1966) 1—76.
- MOZSOLICS 1967 A. MOZSOLICS, *Bronzefunde des Karpatenbeckens*. Budapest 1967.
- MOZSOLICS 1973 A. MOZSOLICS, *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens*. Budapest 1973.
- MÜLLER-KARPE 1977 H. MÜLLER-KARPE, *Zur altbronzezeitlichen Geschichte Europas*. JIVU Frankfurt 1977, 39—64.
- NESTOR 1932 I. NESTOR, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*. BRGK 22 (1932) 1—181.

- NESTOR 1938
 NOVOTNÁ 1970a
 NOVOTNÁ 1970b
 PATEK 1968
 PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977
 PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1978
 POLLÁ 1960
 POPESCU 1944
 ROSKA 1942
 TOČIK 1964
 TORMA 1978
 VINSKI-GASPARINI 1973
 VLADÁR 1974
 VULPE 1970
 VULPE 1977
 WILLVONSEDER 1937
- I. NESTOR, *Die verzierten Streitäxten mit Nackenscheibe aus West-rumänien*. Marburger Studien 1938. 178—192.
 M. NOVOTNÁ, *Die Bronzehortfunde in der Slowakei. Spätbronze-zeit*. Bratislava 1970.
 M. NOVOTNÁ, *Die Äxte und Beile in der Slowakei*. PBF IX, 3 München 1970.
 E. PATEK, *Die Urnenfelderkultur in Transdanubien*. ArchHung 44 (1968)
 M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, *Depozitele de bronzuri din România. Les dépôts de bronzes de la Roumanie*. București 1977.
 M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, *Die Sicheln in Rumänien*. PBF XVIII, 1 München 1978.
 B. POLLÁ, *Birituelle füzesabonyer Begräbnisstätte in Streda nad Bodrogom*. In: Gräberfelder aus der älteren Bronzezeit in der Slowa-kei I. 299—386. Bratislava 1960.
 D. POPESCU, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*. București 1944.
 M. ROSKA, *Erdély régészeti repertórium I*. Archäologisches Reper-torium von Sibenbürgen I. Kolozsvár 1942.
 A. TOČIK, *Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Befestigte bronzezeitliche Ansiedlung in Veselé*. Bratislava 1964.
 I. TORMA, *A balatonakali bronzkori sír. Das bronzezeitliche Grab in Balatonakali*. VMMK 13 (1978) 15—27.
 K. VINSKI-GASPARINI, *Kultura polja sa zarama u severnos Hrvats-koj. Die Urnenfelderkultur in Nordkroatien*. Zagreb 1973.
 J. VLADÁR, *Die Dolche in der Slowakei*. PBF VI, 3 München 1974.
 A. VULPE, *Äxte und Beile in Rumänien I*. PBF IX, 2 München 1970.
 A. VULPE, *Kritische Anmerkungen zu den karpatenländischen Kul-turerzeugnissen der Altbronzezeit*. JIVU Frankfurt 1977. 101—111.
 K. WILLVONSEDER, *Die mittlere Bronzezeit in Österreich*. Wien—Leipzig 1937.

DIE NACKENKAMMÄXTE VON MEZŐKOMÁROM UND TISZAFÜRED

Auszug

Um die in der Gemarkung, namens Pusztaszentmihály der Ortschaft Mezőkomárom (Kom. Fejér) gefundene, als Streufund zu betrachtende Axt und im Zusammenhang damit die Nackenkammäxte des Karpatenbeckens besser beurteilen zu können, veröffentlichen wir weiter unten — vor der Publikation des Gräberfeldes von Tiszafüred mit seinen 600 Gräbern³ — die aus authentischen Grabkomplexen stammenden Exemplare dieses Waffentyps.

MEZŐKOMÁROM-PUSZTASZENTMIHÁLYFA²

Nackenkammäxt aus Bronze. Der lange, sich in der Mitte verschmälernde Klingenteil schliesst sich mit einem sich in Winkel brechenden Bogen dem Nacken an, während er sich bei der Scheide fächerartig verbreitert. Der kammartig gedehnte obere Teil des Schaftloches mit unten und oben gegleiertem Rand läuft in einer gefurchten Spitze aus und erweitert sich unten mit drei Rippen gegliedert. Die Oberfläche der vollkommen bearbeiteten Waffe ist — mit Ausnahme des unteren Teiles — von aus geritzten Linienbündeln und Punkten gebildeten Musterkombinationen: „Laufspiral“-Motiven, Punktkreisen, von Linien umsäumten Kerbreihen, mit Punktlinien umgrenzten Linienbündeln verziert. Unversehrt. L: 18,2 cm. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr.: 74.5.1. (Abb. 1).

TISZAFÜRED-MAJOROSHALOM³

Grab B 75. An der rechten Seite liegendes Skelett in mittelmässiger Hockerlage. Bei dem Schädel gestört. Die Bronzewaffen lagen vor den ausgezogenen Armen, die Gefässe um den Unterschenkeln. Beigaben: 1. *Nackenkammäxt.* Die Klinge erweitert sich bei der leicht geschweiften Schneide, der Teil dem Nacken zu ist schmal. Der untere und obere Rand des Schaftloches ist rippenartig verdickt. Der Nackenkamm ist unten knopfartig ausgebildet. Die technische Ausarbeitung der Waffe ist von schwacher Qualität. Die unverzierte Axt war ursprünglich geborsten und brach während der Restaurierung bei dem Schaftloch entzwei. L: 12 cm (Abb. 2,1).

2. *Doppelter Bronzestichel.* Der Schaft ist an beiden Seiten geschweifft, die Oberfläche mangelhaft. L: 20,5 cm (Abb. 2,2). 3. *Bronzedolch.* Den Griff befestigen zum abgerundeten Schulterteil ursprünglich fünf Nieten; mit Mittelrippe, stark mangelhaft. L: 27 cm (Abb. 2,3). 4. *Randstichel.* Oben und bei den Randteilen mangelhaft. L: 11,8 cm. 5. *Nadelfragmente.* An verschiedenen Teilen des Skeletts zum Vorschein gekommen. Stücke von einer oder mehreren Nadeln, von unbestimmbarem Typ (Abb. 2,5, 7—8). 6. *Bronzestichel.* Stark fragmentarisch. L: etwa 10 cm (Abb. 2,6). 7. *Henkelkrüglehen.* Der Bauch ist von drei gerillten Buckeln und von einer senkrechten Rille verziert. Grau. H: 7,3 cm (Abb. 2,9). 8. *Henkelloses Töpfchen.* Unverziert. Gräulichbraun. H: 17 cm (Abb. 2,10). 9. *Henkelkrüglehen.* Unverziert. Gräulichbraun. H: 8,6 cm (Abb. 2,11). 10. *Fusskrug.* Der Bauch von umgerillten Buckeln und gerilltem „Halbspiral“-Motiv, der Standring von Kerbreihen und „doppellöchrigen“ Durchbrüchen verziert. Grau. H: 14,8 cm (Abb. 2,12).

Grab B 115. Das reichste Männergrab des Gräberfeldes. In der S-N 172° orientierten Grabgrube mit abgerundeten Ecken lagen vor dem Schädel eines an der rechten Seite liegenden, in mittelmässiger Hockerlage aufgefundenen Skelettes ein Randstichel aus Bronze, vor dem rechten Arm, engenebeneinander zwei Bronzeäxte, während auf den Rippen ein Bronzedolch mit der Nieten, eine fragmentarische Bronzenadel und ein Schleifstein, schliesslich neben den Unterschenkeln zwei Bronzestichel, ferner Fragmente von Bronzenadeln. Die keramischen Beigaben des Grabes (Schüssel mit eingezogenem Rand, Henkelkrüglehen, Töpfchen mit ausladendem Rand) kamen hinter dem Schädel bzw. neben den Unterschenkeln zum Vorschein.⁴ *Nackenkammäxt aus Bronze.* Die Klinge ist auf dem sich verbreiternden Ende geschweifft, verjüngt sich bei dem Nackenteil. Der untere und obere Rand des Schaftloches sind rippenartig verdickt. Das untere Ende des Nackenkammes erweitert sich knopfartig. Die Klinge ist oben, der Nackenteil an beiden Seiten von einem eingeritzten sog. Laufspiralmotiv verziert. Von ausserordentlich schlechtem Erhaltungszustand, die Oberfläche stark korrodiert. L: 16 cm (Abb. 3,1).

Grab B 128. Einige, an der ursprünglichen Stelle des gestörten Bestattungsplatzes zurückgebliebene

Knochen weisen auf ein Hockerskelett hin, an dessen Armknochen die weiter unten vorgeführte Axt gelegen ist. Aus der Graberde sind Fragmente einer Schüssel von eingezogenem Rand und eines Kruges (?) zum vorschein gekommen. — *Nackenkammäxt aus Bronze*. Die Schneide ist kaum geschweift, die Klinge verjüngt sich beim Nacken, das untere Ende des Nackenkammes ist leicht verdickt. Unversehrt. L: 14,5 cm (Abb. 3,2).

Unsere Arbeit bezieht sich vor allem auf jenen Typ der Schafttröhrenäxte, die von der Forschung nach dem sich dem Schaft anschmiegenden, herunterreichenden Nackenteil Nackenkammäxte genannt werden. Ihre frühen Exemplare aus dem Karpatenbecken werden — mit Anspruch auf Vollständigkeit — von M. RUSU (1959), A. MOZSOLICS (1967, 20—22),⁵ und A. VULPE (1970, 53—57)⁶ eingehend erörtert.

Die Mehrheit der bisher bekannten Nackenkammäxte kann als Streufund betrachtet werden. Es sind bloss einige von solchen Fundkomplexen zum Vorschein gekommen, die zur Bestimmung ihrer Fertigungszeit (Zeit als sie in die Erde gekommen sind) als Anhaltspunkt dienen können, diese sind: Tufaláu (Cófalva), Apa, Kelebia (?), Nitriansky Hrádok, Naumburg. Den Zeitpunkt, als diese Funde in die Erde gelangt sind, bestimmt die Forschung — mit viel Widersprüchen — innerhalb des 16. bzw. 15. Jhs. v.u.Z.

Es war bisher nur ein einziges solches Exemplar des erörterten Waffentyps bekannt, das aus einem geschlossenen Grabfund stammt, jedoch wurde auch dieses in seinem ursprünglichen Fundzusammenhang nur vor einigen Jahren veröffentlicht (Megyaszó, Grab 2: BÓNA 1975, 156, Taf. 169 1,4, Taf. 182 1—3). Von den 8 Streitäxten,⁹ die auf dem die ganze Periode des Lebens der Füzesabony-Kultur repräsentierenden Gräberfeld von Tiszafüred gefunden wurden, vertreten drei den Nackenkammtyp der Schafttröhrenäxte (Abb. 2,1, Abb. 3,1—2).¹⁰ Wie es aus den obigen Grabbeschreibungen hervorgeht, stammen ein Exemplar aus einer gestörten (Grab B 128), zwei aus ungestörten (Grab B 75, B 115) Bestattungen. Die hier in ihrer Vollständigkeit mitgeteilten keramischen Funde des Grabes B 75 (Abb. 2,9—12) vertreten die Gefässtypen der entwickelten (klassischen) Phase der Füzesabony-Kultur.¹¹ Es ist zu beachten, da es ja aller Wahrscheinlichkeit nach mehr oder weniger auf ihre Gleichaltrigkeit hinweist, dass der Fusskrug des Grabes B 75 von Tiszafüred (Abb. 2,12) und auch die Schüssel des Grabes 2 von Megyaszó (BÓNA 1975, Taf. 169 1) von einem verhältnismässig seltenen Motiv — einem sog. gerillten Halbspiralmotiv — verziert sind. Selbst an den Krüglehen der beiden Gräber (Abb. 2,10 bzw. BÓNA 1975, Taf. 169 4) finden wir dieselben Motive vor: an ihrer Schulter wechseln senkrechte Rillen und umgerillte Buckel.¹² Während der Dolch mit abgerundeter Griffplatte und Mittelrippe (BÓNA 1975, Taf. 182 3) die archaische

Variante dieses Typs vertritt, haben sich die dem langen Dolch des Grabes B 75 (Abb. 2,3) ähnlichen, verzierten und unverzierten Exemplare in der 2. Phase der mittleren Bronzezeit Ungarns verbreitet,¹³ vermutlich als Produkt der Metallwerkstätten des Obertheissgebietes (HACHMANN 1957, 98—99; MOZSOLICS 1967, 54—56; HÄNSEL 1968, 43—44; HUNDT 1970, 40—43; KOVÁCS 1973 b, 160—162; 1979, 64—65; BÓNA 1975, 156—157). Auf Grund all dieser können wir die hiererörterten Bestattungen von Megyaszó und Tiszafüred in die 2., der Koszider-Phase vorangehende Periode der mittleren Bronzezeit Ungarns einreihen.

Demnach ist es auf Grund der Untersuchung der aus den geschlossenen Komplexen (Hortfunde, Gräber) bekannten Exemplare, zum Beginn des Gebrauchs der Nackenkammäxte bzw. zu ihrer Verbreitung zur Blütezeit der Tell-Kulturen des Theissgebietes in der 2. Phase unserer mittleren Bronzezeit, in den Jahrzehnten um die Wende des 16. und 15. Jhs. v.u.Z. gekommen.

Der Form bzw. der Struktur nach gehören das von uns veröffentlichte Exemplar von Mezökomárom (Abb. 1) und von den drei die beiden Exemplare von Tiszafüred (Abb. 2,1, Abb. 3) zu jenen Nackenkammäxten, die A. MOZSOLICS — zumindest in ihrer Mehrheit — als von ihr abgesonderten Da-Typ behandelt,¹⁶ bzw. A. VULPE als Apa-, Kelebia-Typ erwähnt.¹⁷ Die charakteristischen Exemplare von diesen sind die folgenden: Szirmabesenyő, Kelebia, Ungarn, Cegléd, Ungarn-Ashmolean Museum (MOZSOLICS 1957, Taf. 5,1—3, Taf. 6,2, 5), Apa, Ernei (VULPE 1970, Taf. 15 238—239). Von den gemeinsamen Formenzeichen können die folgenden hervorgehoben werden: die im allgemeinen lange, schmale Klinge mit meist stärker geschweifter Schneide; der tiefer herunterreichende, „erhaben“ geschweifte Nackenkammteil, dessen untere Ende verdickt, bei einigen Exemplaren zweiarbig geformt, bei anderen gerippt ist. Zu den letzteren gehören mit ihrer charakteristischen Rippenverzierung die Äxte von Mezökomárom, ferner das aus Ernei stammende und im Ashmolean Museum aufbewahrte Exemplar von unbestimmtem Fundort Ungarns, das jedoch aller Wahrscheinlichkeit nach in Transsilvanien hergestellt worden ist. Im Interesse der Vereinfachung des weiteren nennen wir die bisher erwähnten Exemplare: Untertyp I. der Nackenkammäxte.

Es liegt ausser Zweifel, dass die folgenden Waffen mit ihrem langen, leicht geschweiften Nackenkamm, durch die von den obigen abweichende Form der Schneide eine gut absonderbare Gruppe bilden: Megyaszó (MOZSOLICS 1967, Taf. 5, 6; BÓNA 1975, Taf. 182, 1), Moldau, unbekannter Fundort, Nehoiu, Umgebung von Slatina (VULPE 1970, Taf. 15, 240, 243—244), Nitriansky Hrádok (TOČÍK 1964, 51, Abb. 43, 1). Eigentlich soll — trotz des einzigartigen Spiralmotivs — auch das mit Einritzung verzierte Exemplar von Cofalva (Tufaláu) — MOZSOLICS

1965—66, Taf. 2 4; VULPE 1970, Taf. 66 B, 3) hier erwähnt werden. Diese betrachten wir als Exemplare des II. Untertyps.¹⁸

A. Mozsolics folgend halten wir die von Százhalombatta und Dunaalmás stammenden Äxte (MOZSOLICS 1967, Taf. 6 3—4) auseinander (III. Untertyp), auf Grund der von den übrigen abweichenden Form ihrer Klinge bzw. Schneide. Es sei bemerkt: die Form ihres Nackenteiles stimmt hingegen mit dem der in den I. Untertyp eingereihten Exemplaren überein.¹⁹

Unserer provisorischen Aufteilung folgend reihen wir in den IV. Typ das in der nahen Vergangenheit publizierte Exemplar von Balatonakali (TORMA 1978, 19—20, Abb. 4) und von Pfaffenberg (WILLVONSEDER 1937, 76—77, Taf. 49 8) ein. Diese und ein anderes Exemplar von unbekanntem Fundort fasst TORMA (ebd. 24) als Pfaffenberg-Typ zusammen. Wahrscheinlich sind diese als eine Variante des erörterten Typs im westlichen Karpatenbecken zu betrachten.

In die von uns vorgeschlagene, die früheren Auffassungen zum Teil modifizierende Klassifikation können — wegen ihrer Formeigentümlichkeit — die folgenden Äxte: das rippenverzierte Exemplar von Cófalva (MOZSOLICS 1965—66, Taf. 3 3; VULPE 1970, Taf. 66, 4), die aus Naumburg (BRUNN 1959, Taf. 63 2) und aus Grab 128 von Tiszafüred stammenden (Abb. 3,2) Exemplare nicht eingereiht werden. Was das Exemplar von Tiszafüred anbelangt, sind zwei sehr ähnliche Exemplare aus Transilvanien bekannt: Sárd (ROSKA 1942, 241, Abb. 294; VULPE 1970, Taf. 14 223), Härman (VULPE 1970, Taf. 15, 236). Diese und die ähnlich verzierten Äxte bzw. Gussformen sondert A. VULPE als Balša-Typ ab und bemerkt, dass einige von diesen typologisch zu den Nackenkammäxten hinüberführen (1970, 51—53). Mit dieser Feststellung stimmen wir derart bei, dass wir die weitere innere Aufteilung des von Vulpe grob umrissenen Typs für nötig halten. Hier sollen wir uns nur auf die Feststellung beschränken, dass die Exemplare von Tiszafüred (Abb. 3,2) von Sárd und Härman der Form und Struktur nach als unmittelbare Vorgänger der Nackenkammäxte zu betrachten sind.²⁰

Die Analyse des werkstättliche Verschiedenheiten des Form- und Motivschatzes widerspiegelnden Variationssysteme bietet kaum einen realen Anhaltspunkt zur genauen Feststellung der Gebrauchszeit der ähnlichen oder gerade abweichenden Äxte. Trotz alldem scheint es wahrscheinlich zu sein, dass das archaische Formenmerkmale tragende, rippenverzierte Exemplar von Cófalva und die in ihren Proportionen, in der Form ihrer Klinge und ihres Schaftloches am nächsten stehende Axt von Moldavenești bzw. die beiden Äxte von Tiszafüred (Abb. 2,1, Abb. 3), älter als die Mehrheit der in den I. Untertyp gereihten Exemplare sind. Hier soll in erster Reihe an die technisch vollkommener ausgeführten und auf einen hohen ästhetischen Sinn

erweisende Exemplar [z.B. Mezőkomárom (Abb. 1), Kelebia, unbekannten Fundortes-Ashmolean Museum, Cegléd] gedacht werden. Im Vergleich zu diesen sind die bereits erwähnten Exemplare von Tiszafüred (Abb. 2, 1) oder z.B. die beiden unverzierten Äxte aus der Moldau (VULPE 1970, Taf. 15, 243—244) — innerhalb des gegebenen Untertyps — als Formvorläufer bzw. als ein technologischer Versuch zu betrachten. Den vorausgesetzten chronologischen Unterschied scheinen auch einige indirekte Beweise zu unterstützen:

— Das an der Axt von Ernei bzw. Mezőkomárom (Abb. 1) entdeckbare sog. Punktkreismotiv ist vor allem ein für die Koszider-Periode bzw. das ihr vorangehende Zeitalter charakteristisches Zierelement.²² Hier sei bemerkt: das an beiden Seiten der Schneide der in den III. Untertyp gehörenden Axt von Dunaalmás sichtbare, aus Punkten eine Dreieckform nachahmende Musterelement kommt hingegen — fast ausschliesslich — an den Metall- und Keramikfunden der Koszider-Periode vor.²³

— Die Axt von Cegléd-Öreghegy ist — zwar als Streufund- aus einem solchen Gräberfeld ans Tageslicht gekommen, dessen Keramik- und Metallfunde — in ihrer entscheidenden Mehrheit — die Koszider-Periode, zum Teil das unmittelbar dieser vorangehende Zeitalter vertreten (vgl. BÓNA 1975, Taf. 40—47).

— Obwohl es für plausibel scheint, erwähnen wir bedingungsweise, um der Gefahr der Hineindeutung zu entgehen: die im Ashmolean Museum aufbewahrte Axt lässt sich als Einzelstück betrachten, zwischen dem ankerartigen Motiv und den ankerartigen Anhängern der Hortfunde von Koszider-Typ kann ein eventueller Zusammenhang gesucht werden.

Das letzterwähnte wird — wenn auch nicht mit hundertprozentiger Beweiskraft — dadurch verifiziert, dass die Fertigung der Nackenkammäxte selbst zur Zeit der Entfaltung der Koszider-Metallkunst nicht unterbrochen wurde. Genauer: die innerhalb des I. Untertyps absonderbaren (zur selben Werkstätte bindbaren?) Waffen (Mezőkomárom, Ernei, von unbekanntem Fundort-Ashmolean Museum) und die Äxte des III. Untertyps dürften in der 3. Periode (Koszider-Periode) der mittleren Bronzezeit Ungarns angefertigt worden sein.²⁴

Jedoch die Frage, wo und eigentlich in welchem Gebiet das Herstellungszentrum der Nackenkammäxte war, lässt sich authentisch schwer beantworten. Ihre Gussformen sind nicht zum Vorschein gekommen, hingegen können die verschiedenen Waffenvarianten von der Moldau bis in das nördliche Transdanubien angetroffen werden. Wenn wir angesehenen Exemplare [Tiszafüred (Abb. 3,2), Sárd, angesehenen Exemplare [Tiszafüred (Abb. 4), Sárd, Härman] von Balša-Typ (VULPE 1970, 51—53) als unmittelbare „Vorformen“ der Nackenkammäxte betrachten, so zeigen die Gussformen dieses Typs mit topographischer Konkretetheit an (KÖSZEGI

1957, 54, Taf. 8 1,3; VULPE 1970, Taf. 14, 226—227, 229, 231—233), dass sich unserem Gebiet das Entstehungszentrum der Nackenkammäxte in Transsilvanien bzw. in der südlichen Theissgegend befinden haben dürfte.²⁵ Dies bedeutet natürlicherweise nicht, dass sich ihre Herstellung bloss auf diese Gegend beschränken liesse. Besonders nicht, wenn wir wissen, dass 1. im Stammesgebiet der Kultur von Monteoru, Wietenberg, Ottomány, Füzesabony und Vátya die heute bekannten Exemplare sich im grossen und ganzen gleichmässig verteilen (je Kultur im allgemeinen 3—5 Äxte); 2. dem Beweis der Gussformen nach (vgl. MOZSOLICS

1967, 98—102; BÓNA 1975, 271—273.) hat sich vom Anfang der mittleren Bronzezeit Ungarns eine stets bedeutender werdende örtliche Metallkunst auch in den von den Erzvorkommen relative weit gelegenen Gebieten entfaltet. Alldies baecht, können wir uns eher in der Form äussern, dass die Mehrheit der frühen Nackenkammäxte als Produkt der Werkstätten des östlichen Karpatenbeckens, innerhalb dieses vor allem von Transsilvanien bzw. vom Obertheissgebiet und zugleich als eine charakteristische Waffe der hier gelebten Völker betrachtet werden kann.

T. Kovács